

PROBLEMI SIROMAŠTVA I SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI*

Vojin Vidanović*
Fakultet političkih nauka, Beograd

Siromaštvo je, pored nezaposlenosti, jedan od najtežih socijalnih problema koji utiče na sve sfere ličnog i socijalnog položaja pojedinaca kao i društvenih grupa.

Poslednjih godina posvećuje se posebna pažnja realizaciji strategije za smanjenje siromaštva što, pored ekonomskih podsticajnih programa, podrazumeva i posebne programe socijalnog uključivanja. Osnovni cilj je pomoć socijalno ugroženim pojedincima kao i marginalizovanim grupama u samozapošljavanju i aktivnom uticaju na promnenu svog socijalnog položaja putem socijalnog preduzetništva.

KLJUČNE REČI: socijalni problem / siromaštvo / smanjenje siromaštva / socijalna isključenost / indikatori

UVODNI DEO

Analizom različitih studija koje se odnose na ekonomsku i socijalnu politiku, kao i na politiku socijalnog razvoja, nesumnjivo se može utvrditi da je problem siromaštva prisutan u svim delovima sveta počev od zemalja za koje se može govoriti da su ekstremno siromašne do zemalja koje se svrstavaju u tzv. "države blagostanja". Siromaštvo, kao društvena pojava u zemljama u tranziciji, ima određene karakteristike koje nedvosmisleno ukazuju da predstavlja veoma prisutan socijalni problem jer nije trenutna,

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: vojinvidanovic@fpn.bg.ac.rs

već trajnija društvena pojava. To pokazuje da je siromaštvo multidimenzionalan i kompleksan problem ne samo nerazvijenih zemalja, već i visoko razvijenih, te otuda zaokuplja pažnju, kako nacionalnih vladinih i nevladinih organizacija, tako i međunarodnih organizacija i institucija jer je nivo humanog razvoja u obrnutoj srazmeri sa stepenom siromaštva.

Zemlje niskog humanog razvoja, po pravilu, imaju visoku stopu siromaštva, čak i preko 60% na nacionalnom nivou, mada se stopa siromaštva koja prelazi 10% smatra opasnom po opstanak i bezbednost svake države, odnosno regiona. Upravo zbog toga se i u Milenijumskim ciljevima razvoja Ujedinjenih nacija siromaštvo nalazi u prvih deset prioritetnih ciljeva koji obavezuju države članice da iskorene ekstremno siromaštvo i glad, odnosno da prepolove populaciju čiji su prihodi manji od jednog američkog dolara dnevno.

U takvim okolnostima socijalno-pravna i ukupna nesigurnost nosioca prava i korisnika određenih prestacija i usluga dovodi do visoke zavisnosti kako od institucija i države, tako i od pojedinaca u državnim i javnim službama, ustanovama i institucijama. Nesigurnost se pojačava nemogućnošću ozbiljnije zaštite prava i interesa prava građana u slučajevima njihovog ugrožavanja, jer se institucionalno, u ulozi zaštitnika, ponovo javljaju država ili njeni organi.

U određivanju pojma siromaštva koriste se različiti atributi: apsolutno, primarno ili ekstremno siromaštvo, odnosno relativno i sekundarno siromaštvo. U poslednje vreme u razvijenim evropskim zemljama ovaj termin zamenjuje se ili dopunjuje pojmom "društvena izolacija" i "marginalizacija".

Siromaštvo se najčešće definiše kao nedovoljan prihod za pokrivanje minimalne potrošačke korpe i usluga – tzv. "materijalno siromaštvo" mereno isključivo kvantitativnim merama. U Srbiji je siromaštvo definisano kao višedimenzionalni fenomen koji, pored nedovoljnih prihoda za zadovoljenje životnih potreba, podrazumeva i nemogućnost zapošljavanja, neodgovarajuće stambene uslove i neadekvatan pristup socijalnoj zaštiti, zdravstvenim, obrazovnim i komunalnim uslugama. U ostale ključne aspekte siromaštva ubrojeni su i neostvarivanje prava na zdravu životnu sredinu i prirodna bogatstva, pre svega na čistu vodu i vazduh (Lakićević, M. i Gavrilović, A. 2008:38-39).

U Enciklopediji Britanika siromaštvo se definiše kao "stanje ljudi kojima nedostaju sredstva za zadovoljavanje njihovih osnovnih potreba". U užem značenju, pojam obuhvata "sve ono što je neophodno za održanje života, dok u širem smislu siromaštvo podrazumeva "sve ono što obuhvata životni standard jednog društva" (Encyclopedia Britanica Macropedia volume 4: str. 935-939).

Kao što ističe dr Šefer u bivšoj Jugoslaviji i Srbiji siromaštvo se najčešće definisalo kao "socijalna ugroženost" odnosno "stanje socijalne potrebe" i s tim u vezi celokupna problematika proizašla iz siromaštva bila je predmet interesovanja "socijalne zaštite" ali ne i razvojne politike koja bi bila usmerena na uklanjanje najvažnijih uzroka siromaštva (Šefer, B. 1998:21).

Marginalizacija problema siromaštva i njegovo prikrivanje ima osnovu u ideološkoj projekciji socijalističkog društva kao poretka socijalnih jednakosti i pravde koje će voditi nestanku socijalnih problema (teorija automatizovanog razvoja). Zato se sistem socijalne zaštite bavio "socijalno ugroženim" čime je prikazivao kao važan pokazatelj ostvarivanja humanih društvenih odnosa. Takav odnos bitno je poremećen početkom tranzicije kada se u sklopu svih drugih promena, siromaštvo javlja kao strukturalni socijalni problem sa mogućim posledicama koje su postale limitirajući faktor razvoja.

U analizi pojave koristi se različita metodologija ali su definicije u manjoj ili većoj meri slične iako se u razumevanju siromaštva uvek mora imati u vidu istorijska dimenzija i kontekst u kojem se pojava sagledava. Najopštija definicija siromaštvo određuje kao "stanje ljudi kojima nedostaju sredstva za zadovoljavanje njihovih osnovnih potreba" dok se u širem značenju definicija odnosi na sve ono što obuhvata životni standard jednog društva, pod čim se podrazumeva ne samo nedostatak materijalnih sredstava već su uključene i dimenzije života koje obuhvataju i nematerijalnu sferu odnosno tkz. "duhovno siromaštvo" što obuhvata i oblast obrazovanja kao i sferu stvaralaštva, umetnost, kulturu i sl. Pojedini autori siromaštvo definišu kao socijalnu ugroženost, socijalnu neobezbeđenost, socijalnu nesigurnost, stanje socijalne potrebe i sl. ali uglavnom pod tim podrazumevaju "nedostatak najneophodnijih sredstava za bio-psiho-socijalnu reprodukciju i opstanak čoveka i njegove porodice" (Lakićević, M. i Gavrilović, A. 2008:40).

Na taj način siromaštvo je izašlo iz "sive zone" socijalnih službi i postalo je značajan fenomen koji zaokuplja pažnju ne samo socijalne zaštite već i veoma težak društveni problem bez čijeg rešavanja nije moguće izvršiti bitne promene u socijalnom razvoju društva.

Zbog svoje višedimenzionalnosti i složenosti siromaštvo prema **D. Lakićeviću** (Lakićević, D. 1983: časopis socijalna politika 2-3) ima sledeće karakteristike:

- relativnu trajnost, stabilnost i prepoznatljivost;
- održavanje, obnavljanje i pokazivanje relativno česte strukture;
- tendenciju širenja iz jednog područja života u drugo i prenošenje sa generacije na generaciju;
- masovnost, jer pogađa veliki broj ljudi;

- nepovoljno dejstvo na ukupnu životnu situaciju i na šanse u životu, odnosno kvalitet života;

Primenom egzaktnijih istraživačkih metoda a posebno korišćenjem nivoa indikatora, siromaštvo počinje da se definiše na drugačiji način. Najpoznatiji pristup bazira se na širem kontekstu sagledavanja socijalnih aspekata iskazanih ne samo kao nedostatak ili manjak materijalnih uslova za život već i kroz društvenu marginalizaciju, socijalnu izolaciju i isključenost.

INDIKATORI SIROMAŠTVA

U Evropskoj uniji, siromaštvo se meri na osnovu posebnih indikatora od kojih je najvažniji broj stanovnika ispod relativne linije siromaštva. Zato se više diferenciraju nivoi siromaštva počev od apsolutnog siromaštva (bede) i relativnog siromaštva do različitih nivoa socijalne isključenosti. Primenom ovih instrumenata a naročito indikatora siromaštva ukazuje se na potrebu sagledavanja sve veće uloge lokalne zajednice, regiona, gradskih i seoskih područja. Time se podstiče značaj preciznije definicije sredstava potrebnih za relativno normalan život na određenom području. U tom smislu relativna linija siromaštva određuje se kao 60% medijane prosečne potrošnje po potrošačkoj jedinici), a na osnovu metodologije Eurostata (Anketa o prihodima i uslovima života)

Po podacima iz 2010. godine procenat stanovništva koje živi u riziku od socijalne isključenosti u zemljama članicama EU varira 23% za opštu populaciju i 26,9%, za decu. Najviši stepen rizika od siromaštva i socijalne isključenosti zabeležen je u Bugarskoj (42%), Rumuniji (41%), Latviji (38%), Litvaniji (33%) i Mađarskoj (30%) (Izvor EUROSTAT Population and social conditions 9/2012)

Indeks siromaštva je pokazatelj rasprostranjenosti socijalnih nejednakosti u jednom društvu, jer iskazuje nejednako učešće delova populacije u korišćenju društvenih dobara. To direktno utiče na životni standard i kvalitet života ovih delova stanovništva. Manifestuje se padom proizvodnje, društvenog bruto proizvoda i nacionalnog dohotka, stope zaposlenosti i kvaliteta zdravstvenih usluga, zatim smanjenjem prihoda većine porodica, pogoršanjem zdravstvenog stanja stanovništva, povećanjem smrtnosti novorođenčadi, porastom socijalnih patologija i sl. Na osnovu ovih, kao i nekih drugih indikatora određuje se krug siromaštva, koji pokazuje učešće određenih delova populacije u njemu i nizak nivo kvaliteta njihovog života.

U poslednje dve decenije jedan od najvećih problema borbe protiv siromaštva bila je nedefinisana zvanične linije siromaštva kao polazne

osnove za vođenje politike zaštite najsiromašnijih slojeva. U praksi je prag siromaštva doveden u vezu sa tzv. "potrošačkom korpom", koja obuhvata proizvode ishrane i pića neophodne za minimum zdrave ishrane četvoročlane porodice (novčani iznosi koji pokrivaju troškove "potrošačke korpe" se od 1988. godine izračunavaju u Saveznom zavodu za statistiku).

U analizi raspoloživih porodičnih prihoda tokom poslednje dve decenije korišćene su tri linije siromaštva:

- Prag ekstremnog (apsolutnog siromaštva) – porodični prihod nedovoljan za pokrivanje 50% potrošačke korpe;
- Prag relativnog siromaštva na nivou egzistencijalnog minuma – porodični prihod nedovoljan za pokrivanje punog iznosa potrošačke korpe (u Srbiji 60% medijane prosečne potrošnje po potrošačkoj jedinici);
- Prag substandardnog siromaštva – porodični prihod nedovoljan za pokrivanje potrošačke korpe uvećane za 50%;

Ukupno siromaštvo se tretira kao zbir siromaštva po pojedinim socio-ekonomskim kategorijama domaćinstava: urbana, mešovita i poljoprivredna.

Danas se pored ankete o životnom standardu, siromaštvo u Srbiji meri i uz pomoć Ankete o potrošnji domaćinstava. Strateškom odlukom donetom 2004. godine da se statistika siromaštva u Srbiji zasnuje na podacima dobijenim iz Ankete o potrošnji domaćinstava, nastojalo se da se obezbedi postojanje relevantne statistike i preko potrebni kontinuitet u praćenju podataka u vezi sa siromaštvom.

Radi kontinuiranog praćenja trendova siromaštva 2006. godine, prihvaćena je preporuka Svetske banke da se za utvrđivanje apsolutne linije siromaštva koriste metode za izračunavanje apsolutne i relativne linije siromaštva na osnovu agregata potrošnje iz Ankete o potrošnje domaćinstava, koju redovno sprovodi Republički zavod za statistiku na osnovu preporuke Eurostata i Međunarodne organizacije rada.

Na taj način, nivo *apsolutnog siromaštva* se poistovećuje sa stanjem bede u kome su zbog nedostatka neophodnih resursa ugrožene vitalne funkcije ljudi, odnosno sama reprodukcija njihovih psihofizičkih i radnih sposobnosti. Ovaj stepen ugroženosti najčešće se dovodi u vezu sa indikatorima kvaliteta i kvantiteta zadovoljavanja fizičkih potreba koje obuhvataju ishranu, odeću, stanovanje i zdravlje.

Prema istoj metodologiji relativna linija siromaštva u Srbiji definiše siromaštvo u odnosu na nacionalni nivo životnog standarda i određena je kao 60% medijane prosečne potrošnje po potrošačkoj jedinici.

Za poređenje stope siromaštva postoje različiti kriterijumi koji se koriste za definisanje praga ili linije siromaštva. Prag siromaštva se razlikuje u vremenu i prostoru. Svaka država koristi indikatore koji su primereni njenom nivou ekonomskog, socijalnog, političkog, kulturnog i istorijskog razvoja, kao i autohtonim društvenim normama i vrednostima. Otuda je prag siromaštva u visoko razvijenim zemljama daleko iznad praga siromaštva u nedovoljno razvijenim zemljama. Iz tih razloga metodološki je korektno i opravdano koristiti različite kriterijume za utvrđivanje objektivnog nivoa siromaštva u jednoj zemlji. Nacionalni prag siromaštva koji se meri prema prihodu ispod 50% nacionalnog proseka, određuje se u zemljama članicama Evropske unije, odnosno razvijenim zemljama, dok je kriterijum kod nedovoljno razvijenih zemalja, jedan dolar dnevno po osobi, odnosno u srednje razvijenim zemljama dva ili četiri dolara dnevno po osobi.

Definisani faktori koji utiču na životni standard, a time i na određivanje grupa u riziku od siromaštva su:

- Demografske karakteristike domaćinstva;
- Nisko obrazovanje;
- Nezaposlenost i neaktivnost na tržištu rada;
- Ruralna i nerazvijena područja;
- Pripadnost manjinskim grupama, izbegličkoj populaciji, populaciji osoba sa invaliditetom;

Svaka od navedenih karakteristika značajno utiče na pojavu siromaštva ali je ključni problem svakako nezaposlenost. Tako na primer, prvu polovinu devedesetih godina 20. veka obeležava trend masovnog osiromašenja stanovništva. Prema indeksu materijalnog položaja, jedna petina domaćinstva nije raspolagala prihodima koji su dovoljni za pokrivanje minimalnih životnih prihoda. Stanje redovnih prihoda otkriva da je pad standarda pogodio sve društvene slojeve. Ukratko, od početka devedesetih godina 20. veka, svi negativni ekonomski procesi su intenzivirani u toj meri da je sasvim logična pretpostavka o katastrofalno visokim razmerama osiromašenja ukupne populacije.

Grupe stanovništva koje su najviše ugrožene od siromaštva i koje su obuhvaćene većinom faktora koje određuju nedostatak životnog standarda su zemljoradnički penzioneri i stara lica, žene na selu, samohrane majke, domaćice, žene romske nacionalnosti, žene izbeglice, neobrazovane i nezaposlene žene, žene ugroženog zdravlja i sa invaliditetom i žene žrtve nasilja, izbegla i raseljena lica, osobe sa invaliditetom i Romi.

Posmatrajući siromaštvo preko osnovnih indikatora, može se zaključiti da je u 2005. godini 9,5% stanovništva Srbije imalo prosečnu mesečnu potrošnju ispod linije siromaštva. Ovakav blagi pad pokazatelja siromaštva u odnosu na 2002. i 2003. godinu (10,6% i 10,5% respektivno) je rezultat povećanja potrošnje po stanovniku i pomeranja udela sa komponenti hrane na komponente neprehrambenih proizvoda u potrošnji, što ukazuje na opšte poboljšanje socioekonomskog položaja stanovništva.

Podaci iz 2006. pokazuju da je 8.8% stanovnika imalo prosečnu potrošnju nižu od apsolutne linije siromaštva. Stvarna stopa siromaštva procenjuje se u intervalu od 7,5% do 10,1% što predstavlja poboljšanje.

Anketa o životnom standardu 2007. pokazala da je siromaštvo vidno smanjeno i to na 6,6%. Padu siromaštva u periodu između 2003. i 2008. godine doprinela je zajednička aktivnost Vlade i organizacija civilnog društva na sprovođenju Strategije za smanjenje siromaštva, kao i rast BDP-a, koji je u ovom periodu bio znatno veći nego u prethodnom.

Podaci Ankete o potrošnji domaćinstva za 2010. godinu pokazuju da je ispod apsolutne linije siromaštva u 2010. godini živelo 9,2% stanovnika Republike Srbije. Po Anketi o potrošnji domaćinstva 2010. godine, siromašna su bila sva domaćinstva u kojima je potrošnja bila ispod 8.544 dinara po potrošačkoj jedinici.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku i Ministarstva finansija, rast BDP-a u periodu između 2003. i 2008. godine značajno je doprineo padu siromaštva. Međutim, nakon pada broja siromašnih u periodu 2006/2008. godina, u 2009. godini i u 2010. godini ponovo beležimo porast broja siromašnih. U 2008. godini 6,1% građana Republike Srbije živelo je ispod apsolutne linije siromaštva. Broj siromašnih je u 2009. godini porastao u odnosu na 2008. godinu za 0,8 procentnih poena (6,9%), dok je u 2010. u odnosu na 2009. godinu broj siromašnih porastao za 2,3 procentna poena (sa 6,9% u 2009. godini na 9,2% u 2010. godini).

Tabela 1: Procenat siromašnih u Republici Srbiji – Apsolutna linija siromaštva

Tabela 1: Apsolutna linija siromaštva

God.	2002.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Linija siromaštva	5 234	6 221	6 625	7 401	8 022	8 544
%	14,0%	8,8%	8,3%	6,1%	6,9%	9,2%

Izvor: Sajt tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, RZS

Kao što se iz tabele može videti dok je apsolutno siromašno u 2009. godini, bilo 6,9% stanovništva, stopa rizika od siromaštva iznosila je 17,7%.

Dodatno, apsolutno siromaštvo je za vreme krize blago povećano, dok je relativno siromaštvo ostalo na istom nivou, zato što se izražava u odnosu na srednju vrednost prihoda, odnosno prila-gođava se opštem standardu populacije, što se najbolje vidi iz tabele o relativnoj liniji siromaštva.

Pored apsolutnog siromaštva, koje predstavlja broj lica čiji se dohodak nalazi ispod nacionalne linije siromaštva, u Srbiji se od 2006. godine, prati i relativno siromaštvo, preko EU indikatora "stopa rizika od siromaštva." Ovu stopu čine sva lica čiji je dohodak po potrošačkoj jedinici manji od 60% medijane nacionalnog dohotka.

Tabela 2: Relativna linija siromaštva

God.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Linija siromaštva	7 171	7 747	8 923	9 583	9 763
%	14,4%	13,4%	13,2%	13,6%	14,5%

Izvor: Sajt tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva RZS

Relativna linija siromaštva pokazuje da je u Srbiji bilo siromašno 14,5% stanovništva, linija siromaštva iznosila je **9763** dinara mesečno po potrošačkoj jedinici.

Najugroženije je stanovništvo ruralnog područja jugoistočne Srbije, neobrazovano stanovništvo i nezaposleni, stara lica (65+), kao i domaćinstva sa dvoje i više male dece (0-6). Nova kategorija koja je ugroženija od proseka populacije su deca do 14 godina starosti.

Treba posebno istaći da je siromaštvo tesno povezano i uslovljava mnoge druge socijalne probleme. Ono predstavlja pogodno tle za nastanak i razvoj različitih devijantnih oblika ponašanja. Tako, na primer, siromaštvo i kriminal često idu zajedno, ali su direktne negativne posledice – glad, pothranjenost, beskućništvo, nepismenost.

STRATEGIJA ZA SMANJENJE SIROMAŠTVA

Strategija za smanjenje siromaštva koju je Vlada Republike Srbije usvojila 2003. godine, dala je osnov da se na nacionalnom i lokalnom nivou razvijaju i implementiraju mere koje treba da doprinesu smanjenju pre svega *apsolutnog siromaštva*. Strategija za smanjenje siromaštva je plan aktivnosti usmerenih na smanjenje glavnih oblika siromaštva u Srbiji koji nudi analizu uzroka, karakteristika i profila siromaštva u Srbiji, kao i glavne strateške pravce za njihovo otklanjanje u narednim godinama.

Osnovni pravci za primenu Strategije u Srbiji (Strategija za smanjenje siromaštva 2003: 71-169) su:

- Povećane mogućnosti zapošljavanja;
- Efikasnija socijalna zaštita;
- Bolji položaj penzionera i starih;
- Zdravstvena zaštita u funkciji smanjenja siromaštva;
- Obrazovanje u funkciji smanjenja siromaštva;
- Regionalni, ruralni i urbani aspekti smanjenja siromaštva;
- Ekološki aspekti smanjenja siromaštva;

Cilj sprovođenja Strategije za smanjenje siromaštva je da se apsolutno siromaštvo u Srbiji prepolovi do 2010. godine jer po podacima Ankete o životnom standardu iz 2002. godine, 14% ili oko milion ljudi u Srbiji je bilo siromašno. Podaci Ankete o životnom standardu iz 2007. godine pokazuju da je siromaštvo u ovom periodu smanjeno na 6,6%. U 2008. godini 7,9% građana živelo ispod apsolutne linije siromaštva, što pokazuje trend porasta broja siromašnih u toku globalne ekonomske krize.

Osnovna usmerenja strategije su:

- Dinamični privredni rast i razvoj, sa naglaskom na otvaranju novih radnih mesta i povećanju zarada;
- Sprečavanje nastanka novog siromaštva kao posledica restrukturiranja privrede;
- Efikasna primena postojećih i definisanje novih programa, mera i aktivnosti direktno usmerenih na najsiromašnije i socijalno ugrožene grupe

Svrha aktivnosti je započinjanje procesa osposobljavanja ovih grupa da izađu iz siromaštva razvijanjem njihovih sposobnosti neophodnih za novu ekonomiju i obezbeđivanje minimalnih standarda života.

Na osnovu izveštaja o razvoju Srbije 2010. godien sa sigurnošću se može tvrditi da je strategija bila dobar podsticaj te da je tokom prvih godina procesa primene Strategije smanjenjeno siromaštvo. Nažalost, negativni uticaj Svetske ekonomske krize je uspeo da uglavnom preokrene ove pozitivne rezultate.

Značajan rezultat Strategije je uključivanja civilnog sektora u konsultativni proces njenog stvaranja, promociju i realizaciju strategije. Stvorene su mreže organizacija civilnog društva koje učestvuju u implementaciji same Strategije ali i praćenje različitih oblasti socijalne uključenosti građana, kroz proces "klasterizacije" nevladinih organizacija (okupljanja i udruživanja organizacija

koje se bave uslugama za određenu kategoriju korisnika) čime je dobijena stručna pomoć i realizacija ciljanih aktivnosti za smanjenje siromaštva ovih siromaštvom i/ili socijalnom isključenosti pogođenih grupa (stari, izbegla i raseljena lica, mladi, Romi, žene, deca, osobe sa invaliditetom ...).

Usvajanje koncepta smanjenja siromaštva sa ciljem socijalne inkluzije motivisano je opredeljenjem da sprovede proces evropskih integracija i potrebom da se mere usklade sa politikama EU koje vode delotvornijoj socijalnoj koheziji. Ovaj prelazak zasniva se na unapređenju kvaliteta života svih društvenih kategorija i sastavni je deo procesa evropskih integracija.

Ideja da se smanjivanje siromaštva i razvoj najbolje mogu postići kroz aktivno učešće u ekonomskom planiranju i pružanju socijalnih usluga i razvojnih programa aktivno je promovisana od strane pristalica razvoja tkz. "developmentalista". Oni se zalažu za teoriju modernizacije zemalja uz ubrzani ekonomski rast i predlažu da vlade pored ekonomskih ciljeva treba da ulažu i u socijalne programe. Kombinovani ekonomski rast i programi socijalne zaštite imali bi značajan uticaj na problem siromaštva. Međutim, zastupnici "modernističkih" teorija smatraju da vlade treba da smanje sve javne troškove kako bi mobilisali resurse za industrijske investicije, odnosno da su socijalni transferi poput pomoći siromašnima gubitak kapitala (Midgley, H. 2004: 68-69).

SIROMAŠTVO I SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Socijalna isključenost je relativno nov pojam. Zbog nepostojanja opšteprihvaćene i konzistentne definicije nailazimo na mnoge nedoumice prilikom određenja pojma ali se najčešće koristi kada su u pitanju marginalizovane, socijalno rizične i deprivirane društvene grupe.

Početno je termin podrazumevao neodgovarajuću povezanost na relaciji pojedinac – društvo odnosno neuspeh društvenih institucija da pojedinca integrišu u društvo. Pri definisanju isključenosti pošlo se od ugroženih prava: civilnih, političkih i socijalnih građanskih prava, odnosno od sistema odgovornih za njegovo ostvarivanje.

Ovaj sociološki aspekt ukazuje da siromašnima nisu dostupne značajnije društvene uloge, da je njihov društveni položaj na dnu društvene lestvice, da obavljaju društveno necenjene uloge, te da im je većina nematerijalnih i materijalnih dobara nedostupna (Milić V., 1993).

Socijalna isključenost je širi pojam od siromaštva gde se siromaštvo posmatra kao jedan od uzročnika socijalne isključenosti. Uvezanost mnogih faktora koji utiču na socijalnu isključenost prepoznaje i revidirana i

izmenjena Evropska socijalna povelja iz 1996. godine kada se uvodi i novo pravo - pravo na zaštitu od siromaštva i socijalne isključenosti.

Socijalna isključenost se u najširem smislu, može definisati kao slabljenje odnosa između pojedinaca i zajednice. U zemljama EU socijalna isključenost se definiše kao neuspešnost ostvarivanja integracije u jednom ili više društvenih sistema (demokratsko-pravnom, radno-tržišnom, sistemu socijalne zaštite te porodičnom sistemu i sistemu lokalne zajednice).

U zajedničkom uporednom izveštaju EU *društvena isključenost je definisana kao proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na ivicu društva i sprečeni u punom učestvovanju u društvu zbog svog siromaštva ili nedostatka osnovnih znanja i mogućnosti za doživotno učenje, ili kao rezultat diskriminacije*. Ovo ih udaljuje od zaposlenja, prihoda i mogućnosti obrazovanja, kao i od društvenih mreža i okvira i aktivnosti u zajednici. Ovakvi pojedinci imaju malo pristupa vlasti i organima donošenja odluka i na taj način se često osećaju nemoćnim i nesposobnim da uzmu kontrolu nad odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život (Savet Evrope 2004:8)

U ovom kontekstu, socijalna uskraćenost se shvata dvostruko:

1. kao *apsolutna uskraćenost* u smislu odsustva šansi ili nemogućnosti pojedinaca, domaćinstava, društvenih grupa da pristupe određenim resursima, institucijama ili se uključe u osnovne procese svoga društva;
2. kao *relativna uskraćenost* u smislu smanjenih šansi pojedinaca, domaćinstava, društvenih grupa (u odnosu na druge u istom društvu) da se uključe u kvalitetne usluge, resurse i razvojne procese svoga društva.

Iako koncept uskraćenosti, odnosno deprivacije, potiče iz psihologije i temelji se na konceptu potreba, njihovo značenje nipošto ne treba svesti na subjektivnu dimenziju.

Osećaj uskraćenosti svakako može da bude značajan u oceni društvene uskraćenosti, ali uskraćenost predstavlja objektivno stanje u kome postoji izvesna smetnja u pristupu društvenim resursima i procesima koja dovodi do zadovoljavanja mnogostrukih potreba, uspostavljanja prihvatljivih uslova života i aktivnost učešća u životu zajednice.

Na vrednosnom i kulturnom planu društvena kriza dovodi ne samo do sukoba različitih vrednosti, ideologija i sistema društvenih normi, već i do vidljive regresije humanističkih ciljeva i principa. Nepostojanje opšte prihvaćenog, koncepnosnog i konzistentnog programa ili projekta društvenih promena i saglasnosti oko najbitnijih društvenih ciljeva i vrednosti podstiču istovremeno rađanje, buđenje ili revitalizaciju često suprotstavljenih vrednosti.

Ovakve oklonosti pogoduju pojavi socijalne isključenosti ne samo pojedinaца već i čitavih društvenih grupa iz glavnih društvenih tokova što je ozbiljan izazov, posebno u tranzicionim uslovima, jer izaziva tkz. "društvenu segregaciju" i marginalizaciju po različitim osnovama od kojih ekonomska ugroženost nije najvažnija. Aspekti socijalne isključenosti su: dugotrajna zavisnost od socijalne pomoći, uskraćena prava po različitim osnovama i nemogućnost socijalne afirmacije i samoaktuelizacije u najznačajnim sferama života (kao što je npr. briga o deci i porodici).

Osećaj uskraćenosti svakako može da bude značajan u oceni društvene uskraćenosti, ali uskraćenost predstavlja objektivno stanje u kome postoji izvesna smetnja u pristupu društvenim resursima i procesima koja dovodi do zadovoljavanja mnogostrukih potreba, uspostavljanja prihvatljivih uslova života i aktivnog učešća u životu zajednice;

Treba dodati da je Evropska unija prihvatila grupu pokazatelja za praćenje socijalne isključenosti, vođena idejom prevođenja koncepta socijalne isključenosti u merljiv instrument. U pitanju je 18 statističkih pokazatelja koji pokrivaju četiri dimenzije socijalne isključenosti:

1. *finansijsko siromaštvo (dohodak);*
2. *zaposlenost (tržište rada) ;*
3. *zdravlje;*
4. *obrazovanje ;*

Na osnovu navedenog i možemo zaključiti da socijalnu isključenost, kao i pojavu marginalizacije treba staviti u kontekst odnosa pojedinac-društvo. U tom smislu i marginalizacija predstavlja slabljenje veza između pojedinca i društva.

U narednoj tabeli daje se prikaz razlika u konceptualizaciji pojma siromaštva i pojma socijalne isključenosti i to u pet različitim dimenzija: temeljnih polazišta, referentni okvir, obeležja, dimenzija socijalne nejednakosti i inikatora kojima se mere.

Tabela 3: Konceptualizacija siromaštva i socijalne isključenosti

	Siromaštvo	Socijalna isključenost
Temeljno polazište	Nizak dohodak kao legitimni oblik nejednakosti	Ograničene šanse u realizaciji formalne socijalne participacije ugrožavaju socijalnu stabilnost
Referentni okvir	- Jednakost / nejednakost - Distribucija resursa - Minimalni dohodak	- Biti deo društva / ili ne biti - Socijalna participacija / integracija - Socijalna prava
Obeležja	- Jednodimenzionalnost - Stanje - Bavi se strukturnim faktorima	- Multidimenzionalnost - Kumulativni proces - Bavi se strukturnim faktorima i individualnom percepcijom
Dimenzije socijalne nejednakosti	- Vertikalna - Distributivna	- Polarizovana (unutra/spolja) - Distributivna i participativna
Indikatori	- Dohodak	- Različiti: ekonomski, socijalni, kulturni i politički

Izvor: Böhnke, 2001:11

Na osnovu ove tabele moguće je videti da se poimanje stanja isključenosti u odnosu na siromaštvo proširuje u smislu posmatranog referentnog okvira, praćenja indikatora i bavljenja sistemskim i strukturnim a ne samo individualnim faktorima.

Nasuprot pojmu socijalna isključenost sve se više insistira na upotrebi i strukturnoj primeni termina "*socijalna uključenost*". Termin socijalna uključenost nastao je u kontekstu debate o pojavi novog siromaštva.

Najčešće se pod pojmom socijalne uključenosti podrazumeva pristup društvenim resursima, institucijama i procesima koji omogućuju obnavljanje resursa pojedinačnih članova društva, kao i čitavih društvenih grupa, na načine koji im omogućavaju da zadovoljavaju svoje potrebe, ostvaruju prava i obezbede najmanje minimum prihvatljivih uslova života za dato društvo, kao i da se na aktivan način uključuju u život svoje zajednice.

Tako je socijalna isključenost konceptualizovana sa stanovišta pristupa jednom ili više ključnih podsistema društva:

- Demokratskom/legalnom sistemu koji promovise političku participaciju;
- Tržištu rada koje promovise ekonomsku integraciju;
- Sistemu socijalnog blagostanja koje promovise socijalnu integraciju;
- Sistemu porodica i zajednica koje promovise interpersonalnu integraciju;

U anglosaksonskoj tradiciji glavni akcenat je stavljen na redistribuciju dobara ili na nedostatak resursa kojem su izloženi pojedinci ili domaćinstva. Siromaštvo se posmatra kao karakteristika pojedinaca ili domaćinstva., a

"socijalna uključenost se shvata kao osobina društva i karakteristika odnosa pojedinca prema društvu" (Room 1995 i de Haan 1999).

Do približavanja dve tradicije dolazi tokom 90-ih godina 20. veka kada stručnjaci okupljeni u Međunarodnom institutu rada i Programu Ujedinjenih nacija za razvoj nastoje da pokažu da socijalna isključenost treba da bude sagledana kako na nivou društva (institucionalni nivo), tako i na nivou pojedinca (preko niskog standarda i nesposobnosti da učestvuje u društvenom životu). Time je socijalna uključenost/isključenost približena pojmu multidimenzionalnog siromaštva koje opisuje stanje ili ishod procesa. Kao karakteristika društva, termin socijalne isključenosti odgovara smanjenom stepenu društvene kohezije do kojeg je došlo zbog načina na koji institucije društva regulišu, odnosno, ograničavaju pristup dobrima, uslugama, aktivnostima i resursima koji su generalno povezani sa ostvarivanjem građanskih prava. Pažnja je sada usmerena na procese socijalne uključenosti kao i na uzroke koji doprinose neuspehu institucija u društvu (Bergman 1998:258-259).

Kao i od drugih zemalja koje se nalaze u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, i od Republike Srbije se očekuje da izradi program socijalne uključenosti (Memorandum o socijalnom uključivanju). Svrha programa je da pomogne zemljama kandidatima za članstvo u EU u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti i da modernizuje njihove sisteme socijalne politike, kao i da im pomogne u pripremi punog učešća u politikama EU.

LAKEN INDIKATORI SOCIJALNE UKLJUČENOSTI

Zajednički ciljevi socijalne uključenosti doneti su na samitu Evropskog saveta 2000. g. da bi već naredne godine EU usvojila skup osnovnih indikatora na osnovu kojih se u Uniji prati stanje socijalne uključenosti – Laken indikatora.

Evropski savet je decembra 2001. godine definisao Laeken indikatore kao instrument kojim se može standardizovati merenje društvene uključenosti u zemljama članicama EU. Laeken indikatori predstavljaju okvir za merenje više dimenzionalnog statusa društvene uključenosti u zemljama EU, kao i osnovu za upoređivanje statusa između zemalja članica EU.

Za izračunavanje ovih indikatora koristi se metodologija Eurostata, a primenjuje se koncept objektivnog relativnog siromaštva. Smatra se da je koncept merenja objektivan zato što se oslanja na aktuelne prihode koji predstavljaju meru klasifikovanja članova domaćinstva na siromašne i one koji to nisu. Takođe, koncept je relativan zato što se prag rizika siromaštva

utvrđuje na osnovu distribucije i varijacije prihoda u zemlji, odnosno zavisi od opšteg nivoa socijalnog i ekonomskog razvoja što znatno varira od zemlje do zemlje.

Prednost relativnog koncepta siromaštva u odnosu na apsolutni, je što ne zahteva definisanje minimalno prihvatljivog životnog standarda.

Indikatori socijalne uključenosti su:

- *Finansijsko siromaštvo* (stopa rizika od siromaštva, nejednakost, rizik siromaštva zaposlenih, gini koeficijent);
- *Zaposlenost* (stopa dugotrajne nezaposlenosti, broj osoba bez zaposlenja u domaćinstvima, udeo dugotrajno nezaposlenih u ukupnoj nezaposlenosti);
- *Obrazovanje* (broj osoba koje su prekinule školovanje, niska funkcionalna pismenost učenika (PISA) i broj osoba sa niskim obrazovanjem;
- *Zdravlje* (očekivano trajanje života zdravstveni status);

Pored navedenih indikatora, operacionalizacija dimenzije socijalne uključenosti uključuje i dimenziju socijalne participacije u društvu.

Tabela 4: Operacionalizacija dimenzije socijalne uključenosti

Uskraćenost egzistencijalnih potreba	Indikatori koji se koriste u EU
Finansijsko siromaštvo	specifični nacionalni indikatori
	Laken indikatori
Zaposlenost	specifični nacionalni indikatori
	Laken indikatori
Obrazovanje	specifični nacionalni indikatori
	Laken indikatori
Zdravlje	specifični nacionalni indikatori
	Laken indikatori
Socijalna participacija	specifični nacionalni indikatori
	Laken indikatori

Izvor: Praćenje društvene uključenosti u Srbiji (2009:50-53)

Sprovođenje Anketa o prihodima i uslovima života olakšaće proces izveštavanja Srbije o sprovođenju politika socijalne uključenosti i smanjenja siromaštva i istovremeno omogućava uporedivost socio-ekonomskih parametara u Srbiji sa stanjem u zemljama članicama EU. To omogućava lakše usklađivanje mera pojedinih zemalja članica EU namenjenih unapređenju nivoa socijalne uključenosti sa merama socijalne uključenosti u Srbiji. Uvođenje sistematskog praćenja nivoa socijalne isključenosti i siromaštva takođe pruža osnov za izradu Memoranduma o socijalnoj uključenosti.

U domenu praćenja pokazatelja socijalne isključenosti zaposlenosti i tržišta rada, potrebno je dodatno verifikovati metodologiju prikupljanja podataka i izračunavanja primarnih i sekundarnih pokazatelja, kao ključnih za poređenja postignuća i konvergencije u odnosu na Evropsku uniju. Potrebno je da Republički zavod za statistiku detaljno prouči terensku praksu kod pitanja vezanih za dužinu trajanja nezaposlenosti i da je uporedi sa preporukama relevantnih međunarodnih institucija (Međunarodna organizacija rada, Međunarodno udruženje statističara rada i EUROSTAT), kao i sa praksom vodećih statističkih institucija u zemljama EU. Takođe, preispitivanje anketne metodologije moglo bi da smanji dobijene vrednosti pokazatelja za dugoročnu nezaposlenost, iako bi oni ostali i dalje visoki u odnosu na poređenja sa EU.

Savet Evrope naglasio je šest ključnih ciljeva pristupa unapređenju socijalne kohezije i eliminacije siromaštva (Savet Evrope 2004: Revidirana strategija socijalne uključenosti):

- Podsticanje zaposlenosti i mogućnosti zapošljavanja kroz preduzimanje aktivnih mera na tržištu rada, da bi se pomoglo onima koji imaju najviše teškoća da stupe na tržište rada i da bi se uzajamno pojačavali sistemi socijalne zaštite, permanentnog obrazovanja i ekonomske politike na tržištu rada;
- Obezbeđivanje adekvatnih sistema socijalne zaštite, uključujući tu i sheme najnižeg dohotka, kako bi svi ostvarivali dovoljan prihod da žive dostojanstveno i delotvornih radnih podsticaja za sve one koji mogu da rade;
- Povećanje mogućnosti *pristupa najranjivijih* pojedinaca i grupa koji su najviše izloženi opasnosti od socijalne isključenosti odgovarajućim uslovima stanovanja, kvalitetnim zdravstvenim i dugoročnim starateljskim uslugama i mogućnostima za permanentno obrazovanje, uključujući tu i kulturne aktivnosti;
- Sprečavanje ranog napuštanja škola i formalnog obrazovanja i obuke i pojednostavljanje prelaska iz škole na rad, posebno kada je reč o mladim ljudima koji odlaze iz škola sa niskim nivoom obrazovanja i kvalifikacija;
- Otklanjanje siromaštva i socijalne isključenosti među decom, što je ključni korak u borbi protiv međugeneracijskog nasleđa siromaštva, uz posebno usresređivanje na rano intervenisanje i rane obrazovne inicijative za identifikaciju dece i siromašnih porodica kojima je potrebna podrška;

- Smanjenje nivoa siromaštva i socijalne isključenosti i povećanje učešća migranata i pripadnika etničkih manjina na tržištu rada u istoj meri u kojoj to učešće ostvaruje i većinsko stanovništvo;

Da bi se realizovao navedeni koncept za smanjenje siromaštva i socijalno uključivanje 2011. godine usvojen je poseban program vlade koji predviđa formiranje posebnog fonda, koji će, pored domaćih resursa koristiti i sredstva evropskih fondova namenjenih socijalno uključivanju nezaposlenih kao i profitabilne programe samozapošljavanja i socijalnog preduzetništva na lokalnom i regionalnom nivou. Očekuje se da će formiranje ovog fonda, prema Prvom nacionalnom izveštaju o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva (str 33.) dati određene rezultate, posebno u racionalnom korišćenju ljudskih i materijalnih resursa. Ovakav pristup podrazumeva razradu mehanizama podrške procesima evropskih integracija u oblasti obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite kao i koordinaciji mera ruralnog i regionalnog razvoja. To praktično znači da, pored mera privrednog razvoja postoje i mere socijalne pomoći. Ovde treba istaći da prema shvatanju istraživača socijalne nejednakosti i siromaštva, socijalna pomoć nije rešenje za siromaštvo, već instrument da se ublaže njegove posledice. Uprkos velikim razlikama koje se lako mogu identifikovati, socijalna pomoć je na ovaj način i formulisana u većini sistema. Poslednjih decenija ipak je sve više šema socijalne pomoći kojima ona postaje i deo rešenja, bilo da je reč o nekakvoj vrsti aktivizacije korisnika ili nastojanja da se postignu ciljevi u oblasti obrazovanja i zdravstva, kako bi se dugoročno uticalo na smanjenje siromaštva. (Begović, Matković, Mijatović, Popović 2009:189)

Ukoliko preraspodela i daje neke rezultate, daje ih samo privremeno. Pojedinci treba da budu u centru preokreta od siromaštva ka prosperitetu, budući da je odgovornost pojedinca da brine o sebi i svojoj porodici, Shodno tome, treba stvoriti podsticaje svakom pojedincu da traga za sopstvenim prosperitetom. Najefikasniji podsticaji te vrste su oni koje stvara slobodno tržište. Odnosno, privredni rast predstavlja najbolje rešenje za put od siromaštva ka prosperitetu. To je jedini način za održivo eliminisanje siromaštva.

ZAKLJUČAK

Siromaštvo je multidimenzionalan i kompleksan problem ne samo nerazvijenih zemalja, već i visoko razvijenih, te otuda zaokuplja pažnju, kako nacionalnih vladinih i nevladinih organizacija, tako i međunarodnih organizacija i institucija jer je nivo humanog razvoja u obrnutoj srazmeri sa stepenom siromaštva.

Indeks siromaštva je pravi pokazatelj rasprostranjenosti socijalnih nejednakosti u društvu jer ukazuje na nejednako učešće delova populacije u korišćenju društvenih dobara. Ovakve oklonosti pogoduju pojavi socijalne isključenosti ne samo pojedinaca već i čitavih društvenih grupa iz glavnih društvenih tokova što je ozbiljan izazov, posebno u tranzicionim uslovima, jer izaziva tkz. "društvenu segregaciju" i marginalizaciju po različitim osnovama od kojih ekonomska ugroženost nije najvažnija. Aspekti socijalne isključenosti su: dugotrajna zavisnost od socijalne pomoći, uskraćena prava po različitim osnovama i nemogućnost socijalne afirmacije i samoaktuelizacije u najznačajnijim sferama života (kao što je npr. briga o deci i porodici).

U Srbiji najugroženije je stanovništvo ruralnih područja jugoistočne Srbije, neobrazovano stanovništvo, nezaposleni, stara lica preko 65 godina života kao i domaćinstva sa dvoje i više dece. Nova veoma ugrožene kategorije su i deca ispod 14 godina starosti. Usvajanje koncepta socijalnog uključivanja i strategije za smanjenje siromaštva motivisano je ne samo opredeljenjem za sprovođenje procesa Evropskih integracija, već i potrebom da se usklade mere ekonomske i socijalne politike. Zato se inicijative za smanjenje siromaštva oslanjaju na koncept ubrzanog privrednog razvoja i smanjenja broja nezaposlenih, a ne isključivo na mere socijalne pomoći. Kao što istraživanja socijalnog razvoja pokazuju, socijalna pomoć nije rešenje za siromaštvo već je samo instrument da se ublaže posledice drastičnog pada kvaliteta života socijalno ugroženih pojedinaca i grupa.

LITERATURA

- (1) Begović, B., Matković, G., Mijatović, B., Popović, D. (2007). "From poverty to prosperity: Free Market Based Solutions", Center for liberal-democratic studies, Beograd.
- (2) Bogićević, B., Krstić G. i Mijatović, B. (2002). "Siromaštvo u Srbiji i reforma državne pomoći siromašnima", Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd.
- (3) Böhnke, P. (2001). "Nothing left to lose? Poverty and social exclusion In Comparison", Social Science Research Center, Berlin.
- (4) Drugi izveštaj o implementaciji strategije za smanjenje siromaštva (2007) Vlada Republike Srbije, Beograd.
- (5) Društvena transformacija i strategije društvenih grupa - svakodnevica Srbije na početku trećeg milenijuma (2004). priredila Milić A., Institut za sociološka istraživanja Filozofski fakultet, Beograd.
- (6) Encyclopedia Britannica Macropedia volume 4 (1981). Britannica Inc, London

- (7) Lakićević, D. (1983). "časopis socijalna politika 2-3", Društvo socijalnih radnika, Beograd
- (8) Lakićević, M., Gavrilović, A. (2008). "Socijalni razvoj i planiranje", četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Čigoja i FPN Beograd.
- (9) Midgley J. (2004). "Social policy for development", Sage Publications, London
- (10) Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji (2006). Vlada Republike Srbije, Beograd.
- (11) Napredak u realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u R.Srbiji (2009). UNDP Srbija, Beograd.
- (12) Napredak u realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Republici Srbiji (2009). UNDP Beograd
- (13) Praćenje društvene uključenosti u Srbiji (2009). Vlada republike Srbije, Beograd.
- (14) Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji (2010). Tim za socijalno uključivanje i Republički zavod za statistiku, Beograd.
- (15) Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji (2012). TWWim za socijalno uključivanje i Republički zavod za statistiku, Beograd.
- (16) Pregled realizacije milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji (2005). Vlada republike Srbije, Beograd.
- (17) Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, Beograd, 2011. Vlada Republike Srbije
- (18) Savet Evrope (2004). "A new strategy of social cohesion", Council of Europe, Brisel.
- (19) Šefer, B. (1998a). "Ekonomska tranzicija i socijalna politika, u: Socijalna politika u tranziciji", Centar za proučavanje alternativa, Beograd
- (20) Srbija 2020 (2010). Koncept razvoja Republike Srbije do 2020. godine", Vlada R. Srbije.
- (21) Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji (2003). Vlada Republike Srbije, Beograd
- (22) Studija o životnom standardu (2008). Srbija 2002-2007, Republički zavod za statistiku.
- (23) Vidanović, V. (2012). "Socijalni razvoj Srbije u procesu tranzicije", doktorska disertacija, FPN, Beograd.
- (24) Vodič kroz strategiju Evropa 2020 (2011). Evropski pokret u Srbiji, Loznica.

Internet resursi:

- (25) Socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva www.inkluzija.gov.rs

- (26) EUROSTAT Population and social conditions 9/2012
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-12-009/EN/KS-SF-12-009-EN.PDF

PROBLEMS OF POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION

Beside unemployment, poverty is one of the most severe social problems influencing all spheres of personal and social position of individuals as well as of social groups. In recent years a special care has been given to realization of poverty alleviation strategies that beside economic stimulation programmes, include special programmes of social inclusion. Goal is aid to individuals in social risks as well as to marginalized groups in self-employment and active influence on change of their social position that include social enterprising.

KEYWORDS: social problem / poverty / poverty reduction / social exclusion / indicators